

Izvorni znanstveni rad  
UDK 76 Bukovac, V.  
Primljeno: 21.12.2010.

## BUKOVČEVA KONAVOKA U GRAFIČKOJ VERZIJI PARIŠKE RADIONICE ROUGERON-VIGNEROT & CIE - GENEZA I MORFOLOGIJA

STANE ĐIVANOVIĆ

**SAŽETAK:** U radu se propituje i uspostavlja geneza i morfologija dosad nezamijećene Bukovčeve *Konavoke* u grafičkoj verziji radionice Rougeron-Vignerot & Cie, objavljene u pariškoj reviji *L'art et la Mode* 12. prosinca 1885, kao i triju međusobno povezanih predložaka djela, s tezom o postojanju dviju inačica u tehnici ulja na platnu, cavtatske studije i pariške slike velikog formata izložene na Salonu 1886. kao mogućih predložaka crteža i grafičkog otiska. Ujedno se katalogu Bukovčevih radova pridodaju tri dosad neevidentirana djela: crtež i grafički otisak s naslovom *Une Slave d'Autriche des environs de Raguse*, Pariz, studeni - prosinac 1885, te *Pariška Konavoka - Paysanne des environs de Raguse*, ulje na platnu, Pariz, 1885-1886. Pritom se *Cavtatska Konavoka - Konavoka u zimskom ruhu*, ulje na platnu, Cavtat (1885-1886) redatira u 1885, a fotografija Bukovčeva ateljea u Parizu (oko 1888) oko 1886. godine.

Bogat Bukovčev opus, rasprostranjen u širokom kozmopolitskom obzorju, trajno se opire svakom omeđivanju, čak i povlačenju čvršćih obrisa koji bi ga pokušali definirati. Odsudan je tome razlog u nestalnoj sudbini djela u privatnim kolekcijama koja *perpetuum mobile* cirkuliraju, gube se i iznova pronalaze, ali i sama kompleksna, *reljefna* struktura Bukovčeva stvaralaštva, koja pod gornjom paradigmatikom kolorističkom površinom radova u tehnici ulja - podredno tempere, pastela i akvarela - otkriva i dublje donje slojeve studija,

---

Stane Đivanović, voditeljica Zbirke Baltazara Bogišića u Cavtatu Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Od Kaštela 5, 20000 Dubrovnik. E-mail: stane.gjivanovic@gmail.com

---

crteža i skica koje su prethodile slikama i svim većim kompozicijama; razgranatost inačica s istom tematikom, pa i poneku kopiju. K tome i povremena iznenadna otkrića novih, dosad nezabilježenih, ili pak nevidenih djela, dodatno ukazuju na fleksibilnost mekih granica diljem svijeta rasijanog opusa. Kapitalno drugo monografsko izdanje o umjetnikovu životu i djelu Vere Kružić Uchytíl, uistinu svojevrsna *Biblija o Vlahu Bukovcu*, daje nam zasad relativno potpun pregled i kronološki redosljed njegovih radova,<sup>1</sup> a omogućuje i uvid u unutarnju tvornu logiku njihova nastanka i poretka, zalazeći sve do zakutaka *Kataloga ostalih radova*, među kojima su s podnaslovom *Ilustracije knjiga* navedene i one u časopisima *L'art et la mode*, *Prosvjeta* i *Vienac*.<sup>2</sup>

*Grafička verzija Konavočke - Une Slave d'Autriche des environs de Raguse - crtež, grafički otisak, ilustracija*

Grafička verzija djela o kojoj i o kojemu će ovdje biti više riječi upravo je s tog rubnog područja Bukovčeva opusa i dosad nije bila zapažena ni približena u katalogu radova, a iznađena je spletom sretnih okolnosti među pabircima njegove ostavštine u Cavtatu.<sup>3</sup> Objavljena je u uglednoj pariškoj reviji *L'art et la Mode* 12. prosinca 1885. bez ikakva popratnog teksta, tek s naslovnim podacima pod okvirnom linijom prikaza mlade žene u konavoskoj nošnji: *UNE SLAVE D'AUTRICHE (des environs de Raguse), dessin de BUKOVAC*<sup>4</sup> (slika 1). Na ilustraciji koja zauzima površinu cijele stranice (papir 383 x 274; prikaz bordiran crtom 270 x 193 mm) jasno su vidljive i sve formalne oznake grafičkog otiska s punom signaturom u nižim konturama figure - lijevo, *B. Bukovac*; desno, *ROUGERON VIGNEROT SC.*, što nedvojbeno ukazuje na hipotetsko

<sup>1</sup> Vera Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo 1855.-1922*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2005. Monografija sadrži i dosad najopširniju bibliografiju svih publikacija i napisa o Bukovčevu životopisu i djelu, 445-470. O Bukovčevu stvaralaštvu u kontekstu hrvatskog slikarstva vidi: Grgo Gamulin, »Vlaho Bukovac«, u: *Hrvatsko slikarstvo na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, sv. 2. Zagreb: Naprijed, 1995: 43-76, passim.

<sup>2</sup> V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 434.

<sup>3</sup> Nekim je slučajem ta tiskovina promakla budnom oku Vere Kružić Uchytíl, a uočila ju je nedavno kolegica Rachel Rossner iz Chicaga kad je u Kući Bukovac istraživala građu za svoju disertaciju o recepciji djela Jaroslava Čermaka i Vlaha Bukovca u onodobnom europskom kontekstu. U ovoj prigodi srdačno joj zahvaljujem na velikodušnosti s kojom mi je poslala njezinu fotografiju i podatke o izdanju čim je saznala za grafičko-raguzejsku tematiku mog istraživanja. Posebnu zahvalnost dugujem i kolegicama Luciji Vuković i Heleni Puhara, kustosicama Kuće Bukovac, na svestranoj pomoći u tijeku istraživanja i sastavljanja rada.

<sup>4</sup> *L'art et la mode* 7/2 (1885): 23.

postojanje Bukovčeva crteža (predložka) i izvornog grafičkog lista koji najvjerojatnije nije imao samo reproduktivno-ilustrativnu svrhu, nego je bio i posebno otisnut barem u nekoliko primjerka. Premda svekoliko dosadašnje istraživanje fundusa zbirke u Cavtatu, Dubrovniku, Zagrebu i Parizu nije dovelo do željenih rezultata,<sup>5</sup> uvjerena sam da će ih vrijeme u nekom doglednom času ipak *naplaviti*, kao ono *što môre kàdgod izbâcâ...* (I. Vojnović). U ovom trenutku, međutim, bez autopsije obaju izvornika nije moguće dokučiti njihove detaljnije likovne značajke, materijal, tehniku (iako se ilustrirana grafika izgledom čini najbliža heliogravuri ili litogravuri<sup>6</sup>), a ni stvarne dimenzije crteža i grafike, zbog čega ne možemo steći ni puni dojam o njihovoj oblikovnoj relaciji. Doduše, u svestranoj potrazi za izgubljenim radovima prvenstvo bi trebalo ipak dati grafičkom listu, ne samo iz razloga što je *Konavoka* jedno od malobrojnih Bukovčevih djela preneseno u grafički medij,<sup>7</sup> već i stoga što je ona rijedak primjer transfera invencije jednog hrvatskog autora u kontekst europske grafike 19. stoljeća, čime opet bitno dopunjuje i na osobit način krase dosad prikupljen niz listova dubrovačke tematike u europskoj grafici.<sup>8</sup> Ovdje

<sup>5</sup> Bilježim s razlogom sve pretražene zbirke u kojima se ni dotični crtež ni grafika ne nalaze: u Cavtatu - Kuća Bukovac (Muzeji i galerije Konavala), Riznica župne crkve Sv. Nikole i grafička kolekcija Zbirke Baltazara Bogišića HAZU; u Dubrovniku - grafička zbirka Kulturno-povijesnog odjela Dubrovačkih muzeja, zbirka Zavoda za povijesne znanosti HAZU i Umjetnička galerija Dubrovnik; u Zagrebu - Kabinet grafike HAZU, Moderna galerija, grafičke zbirke NSK, Hrvatskog povijesnog muzeja i Hrvatskog državnog arhiva; u Parizu - Bibliothèque nationale de France Richelieu. Najljepše zahvaljujem kolegicama koje su mi pomogle u istraživanju: Vedrani Đukić Bender, Petri Golušić, Margariti Sveštarov Šimat, Ružici Pepelko, Ivani Rončević, Vesni Vlašić, Marini Bregovac Pisk, napose i Monique Moulen u Parizu.

<sup>6</sup> Fotogravura, heliogravura, *Heliogravure*, *Photoengraving*, *Incisione in eliografia*. Inovirao ju je Karel Klič (von Klietsch) 1878. godine; gravura u litografski kamen, *Steingravur*, *Stone-engraving*, *Gravure sur pierre*, *Gravure lithographique*, *Incisione su pietra*. Usp. Dževad Hozo, *Umjetnost multioriginala: kultura grafičkog lista*. Ljubljana: Prva književna komuna Mostar, 1988: 158-162, 628, 638.

<sup>7</sup> U časopisu *L'art et la Mode* 6/45 (1885): 54-55, 536, publicirana su još četiri prikaza s crnogorskim i bugarskim motivima, od kojih samo prva dva, u približno jednakom formatu, nose grafičke oznake identične onima na *Konavoci*. Na 3. i 4. minijaturnih dimenzija uočava se tek faksimil Bukovčeva autografa, a kako se i po ostalim vidljivim elementima razlikuju od prijašnjih, čini se da su izvedeni tada vrlo popularnom reproduktivnom tehnikom graviranja u drvu (Gravura u drvo poprečnog reza, tonska gravura/drvorez, Wood engraving, Holzstich, Gravure en bois debout, Incisione in legno di testa, V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 434). Usp. Dž. Hozo, *Umjetnost multioriginala*: 60-63, 626; Frane Paro, *Grafika: marginalije o crno-bijelom*. Zagreb: Mladost, 1991: 71-75.

<sup>8</sup> Riječ je o dalekosežnijem znanstvenom istraživanju u okviru doktorske disertacije s temom *Dubrovnik u europskoj grafici od 15. do 19. stoljeća*.

se odmah nameće i pitanje koliko je, i je li uopće bilo transnacionalnog odjeka i recepcije opusa naših umjetnika u europskoj grafičkoj produkciji, osim one koja je kroz stoljeća bila nadahnuta djelima renesansnih velikana Julija Klovića i Andrije Medulića Schiavonea<sup>9</sup> - dakako, u vremenskom luku do Bukovčeve *periferne Konavoke* i dvaju već spomenutih listova s kolažiranim sižeima iz crnogorskog života. Tragom tog pitanja smjesta se otvaraju novi zagonetni prostori razmišljanja i propitivanja.



Slika 1. Grafička verzija Bukovčeve *Konavoke* - *Une Slave d'Autriche des environs de Raguse*, ilustracija u *L'art et la Mode*, 12. prosinca 1885, Kuća Bukovac u Cavtatu

<sup>9</sup> Usp. Renata Gotthardi Škiljan, »Bakrorezi prema J. Kloviću u Kabinetu grafike, u Valvasorovoj i Bogišićevoj zbirci.« *Peristil* 26/24 (1983): 131-140; Renata Gotthardi Škiljan, *Grafike Natala Bonifacija, Cornelisa Corta prema J. Kloviću, Martina Kolunića Rote i Andrije Medulića i njegovih kopista*. Katalog izložbe. Cavtat: Zbirka Baltazara Bogišića JAZU, 1985: 14-17, 51-57; Milan Pelc, *Juraj Julije Klović u grafici*. Katalog izložbe. Zagreb: Kabinet grafike HAZU, 1998. i dr.

U naoko uobičajenoj signaturi grafičkog otiska *ROUGERON VIGNEROT SC.* krije se nerazrješiva autorska enigma. Naime, u ovom slučaju zasigurno nije riječ o imenu i prezimenu autora,<sup>10</sup> nego o nazivu radionice s dvojnim prezimenom Rougeron - Vignerot & Cie koju razotkrivaju tek podaci na recentno formiranim internetskim stranicama.<sup>11</sup> S tom se spoznajom lako dolazi do istaknutog francuskog slikara španjolskih motiva i akvafortista Julesa Jamesa Rougerona (Gevray-Chambertin, 1841-4.7.1880),<sup>12</sup> koji je, kao i naš Bukovac, učio kod Alexandra Cabanela - što ih, dakako, povezuje - ali ga, nažalost, prerana smrt nedvojbeno isključuje kao mogućeg autora *Konavoke* objavljene krajem 1885. K tome, nemamo ni čvrstih argumenata o njegovu suvlasništvu i sudjelovanju u produkciji pariške manufakture koja je bila aktivna još 1856.<sup>13</sup> A i sama pomisao o ranijem nastanku grafike, još za vrijeme Rougeronova života, posve je nerealna kad znamo da je njezin prvi predložak (ulje na platnu), o kojemu će nadalje biti više riječi, nastao u Cavtatu iste 1885. godine. Autora

<sup>10</sup> Prezimenu Vignerot nema baš nikakvog relevantnog traga u literaturi ni na internetskim stranicama.

<sup>11</sup> [http://www.magicstudio.com/asset/view/106417?from=search&return\\_to=%2Frepository%2Fbrowse%3Fsearch\\_text%3Dengraving](http://www.magicstudio.com/asset/view/106417?from=search&return_to=%2Frepository%2Fbrowse%3Fsearch_text%3Dengraving); <http://www.biodiversitylibrary.org/creator/24299> (pristup, 19. 5. 2010); [http://www.culture.fr/recherche/?typeSearch=collection&SearchableText=Husson%20A.&portal\\_type=CLT\\_Site\\_Note](http://www.culture.fr/recherche/?typeSearch=collection&SearchableText=Husson%20A.&portal_type=CLT_Site_Note) (pristup, 20.5.2010). U Općem katalogu *Bibliothèque nationale de France* u Parizu navedeni su doista zbudjujući podaci (Notice no: FRBNF14961312). Nepostojeći Rougeron Vignerot pogrešno je registriran kao autor 19. stoljeća, zbog čega o njemu nema ni osnovnih biografskih navoda, a kratka zabilježba uz njegovo ime *spécialiste de l'iconographie militaire* i tri notirana prikaza iz pariškog života odnose se, naravno, na djelatnost radionice Rougeron-Vignerot & Cie, ne na njegov opus.

<sup>12</sup> Henri Beraldi, »Rougeron, Jules.«, u: *Graveurs du XIXe Siècle*, XI. Paris: Librairie L. Conquet, 1891: 267; Ulrich Thieme i Felix Becker, »Rougeron, Jules James.«, u: *Allgemeines Lexikon der bildender Künstler*, XXIX. Leipzig: Seemann Verlag, 1935: 109-110; E. Benezit, »Rougeron, Jules James.«, u: *Dictionnaire critique et documentaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs*, 12. Paris: Gründ, 1999 (3. izd.): 21. <http://www.artnet.com/artist/646046/jules-james-rougeron.html>; [http://www.culture.gouv.fr/documentation/joconde/fr/recherche/rechguide/AUTEURS/autr\\_00.htm](http://www.culture.gouv.fr/documentation/joconde/fr/recherche/rechguide/AUTEURS/autr_00.htm); <http://www.findartinfo.com/search/listprices.asp?keyword=150725> (10.5.2010.). Najljepše zahvaljujem muzejskoj savjetnici Margariti Sveštarov Šimat i dr. sc. Ljerki Dulibić na podršci i pomoći u istraživanju.

<sup>13</sup> Potvrda tome je izvrsna kolorirana gravura s karikaturnim prikazom *Razmjena dionica*, koju je radionica Rougeron -Vignerot & Cie izvela 1856. prema predlošku Henryja B. Monniera. [http://www.magicstudio.com/asset/view/106417?from=search&return\\_to=%2Frepository%2Fbrowse%3Fsearchtext%3Dengraving](http://www.magicstudio.com/asset/view/106417?from=search&return_to=%2Frepository%2Fbrowse%3Fsearchtext%3Dengraving) (pristup, 19.5.2010). Premda je Jules J. Rougeron 1856. bio dijete, njegovu obitelj ipak ne možemo isključiti kao moguće suvlasnike radionice, jer se u francuskoj povijesti umjetnosti spominje još samo jedan rod (ime) s istim prezimenom, kipar Christophe Rougeron, rođen u Recouru (Haute-Marne) u 19. stoljeću (E. Benezit, »Rougeron, Christophe.«: 21).

našeg intrigantnog grafičkog lista treba dakle tražiti među anonimnim suradnicima uspješne i vrlo aktivne pariške radionice Rougeron-Vignerot & Cie koja je, jamačno sa značajnim konceptijskim usmjerenjem prema reproduktivnoj i komercijalnoj grafici, djelovala sve do prijelaza stoljeća. U razdoblju od nekoliko decenija proizvela je, prema najrazličitijim umjetničkim narudžbama i predlošcima, impozantan broj vrsnih grafičkih radova kojima su ilustrirana raznorodna periodička i knjižna izdanja namijenjena bogatijem mondenom društvenom krugu Pariza i širem europskom tržištu.<sup>14</sup>

Ukoliko je Jules James Rougeron imao udjela u toj radionici, što se čini donekle mogućim jer je povremeno boravio u Parizu i ondje vjerojatno preminuo, mogla ga je naslijediti njegova udovica s malodobnim sinom Marcelom Julesom Rougeronom (Paris, 16.10.1875-New York?, poslije 1950), koji se nakon školovanja na *Académie Julian de l'École des Beaux-arts* trajno nastanio u New Yorku, ondje ostvario bogat opus i stekao renome izvanrednog pejzažiste.<sup>15</sup>

Njegov odlazak iz Francuske mogao je biti koordiniran sa zamiranjem aktivnosti, možda i prodajom grafičke manufakture. Mada ni ova saznanja, sve da je Rougeron mlađi i participirao u očevu poslu, ne razrješuju pitanje autorstva naše *Konavoke*, jer je u vrijeme njezina nastanka imao svega 10 godina, ona ipak pridonose osvjetljavanju mogućeg konteksta geneze, podupirući pretpostavku

<sup>14</sup> <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?keyword=Rougeron-Vignerot;> [http://openlibrary.org/books/OL3549656M/races\\_chevalines;](http://openlibrary.org/books/OL3549656M/races_chevalines) <http://www.french-engravings.com/old-prints-antique-engravings/Vignerot-en.html> (pristup, 13.5.2010); [http://www.galaxidion.com/home/catalogues.php?cpg=1&author=&title=&address=Rougeron-Vignerot&comment=&sortOrder=alpha&x=16&y=11; \fs24cs37http://www.culture.gouv.fr/public/mistral/joconde\\_fr?ACTION=CHERCHER&FIELD\\_1=REF&VALUE\\_1=50350503432](http://www.galaxidion.com/home/catalogues.php?cpg=1&author=&title=&address=Rougeron-Vignerot&comment=&sortOrder=alpha&x=16&y=11; \fs24cs37http://www.culture.gouv.fr/public/mistral/joconde_fr?ACTION=CHERCHER&FIELD_1=REF&VALUE_1=50350503432) (20.5.2010). Uz već nam dijelom poznate prikaze u reviji *L'art et la Mode*, ističe se bogato opremljena knjiga Leonida N. Simonova i Ivana M. Karloviča *Le Races Chevalines: sur les Chevaux russes* (Paris, 1894) sa 70 fotografura interpoliranih u tekst i 32 samostalne kolorirane litografije uvezane u knjigu; Troganova vrlo popularna dječja povjesnica *Les Mots Historiques de Pays de France* (Tours, 1896) s akvatintnim ilustracijama prema akvarelima Jacquesa M. G. Onfroya de Brévillaea; knjiga Charlesa Bigota *Gloires et souvenirs militaires d'après les Mémoires du Canonier...* (Paris, 1900), ilustrirana s 23 kolorirane ilustracije; *Atlas Larousse illustré* (Paris, 1897) s 42 kolorirane karte - sve redom skupocjena izdanja na vrlo visokoj izvedbenoj razini, do čitavog kolopleta samostalnih grafičkih listova, među kojima je i izvrsan karikaturni portret Julesa Hussona Champfleurya u tehnici fotografure, prema Alexandreu Schanneu koji se nalazi u grafičkoj zbirci Louvra (Inv. RF 42738.2).

<sup>15</sup> Bio je član Američke udruge umjetnika, Društva francuskih umjetnika i Kraljevskog belgijskog društva umjetnika; odlikovan "Palmetom javne prosvjete Republike Francuske" (1900) (E. Benezit, »Rougeron, Marcel Jules.«: 21-22); <http://www.askart.com/AskART/artists/search/ArtistKeywords.aspx?artist=100025>; [http://www.askart.com/AskArT/artists/search/Search\\_Grid.aspx?searchtype=BOOKS&artist=100025](http://www.askart.com/AskArT/artists/search/Search_Grid.aspx?searchtype=BOOKS&artist=100025) (pristup, 20.5.2010).

o dostojnoj reputaciji radionice u kojoj je izvedena.<sup>16</sup> Razmislimo li načas i o umjetničko-promidžbenoj svrsi, o činjenici da je inicijativa za transfer slike u grafički medij najvjerojatnije potekla od samog Bukovca - s već postavljenom premisom da je barem nekoliko primjeraka dao otisnuti na zasebnim listovima koje je razdijelio prijateljima i suradnicima - pak još i šire želio obznani-ti djelo koje je naumio izložiti na dolazećem Salonu (1886),<sup>17</sup> prezentirajući ga u elitnoj modnoj reviji *L'art et la Mode*<sup>18</sup> - jasno je da mu nipošto nije bio cilj dati svoj rad u reinovatorske umjetničke ruke koje bi ga neizbježno preoblikovale, već onome tko će dosljednim i kvalitetnim grafičkim odrazom znati poentirati njegov osobni umjetnički rukopis. Možemo stoga zaključiti da je Bukovac, u namjeri brze disperzije i popularizacije svoje *Konavoke*, odabrao odličan način i adresu,<sup>19</sup> te biti uvjereni da grafički otisak i ilustracija točno i precizno prenose sve detalje njegova crteža.

### *Konavoka u zimskom ruhu - Cavtatska Konavoka*

Istraživanje geneze ilustriranog motiva vodi do slike uljem na platnu (81 x 64 cm) s dvorednom signaturom dolje lijevo, Vlaho Bukovac / Cavtat 18(85), uvrštene u katalog radova pod nazivom *Konavoka u zimskom ruhu*, koju ću nadalje zvati *Cavtatskom Konavokom* (slika 2). Autorica monografije utvrdila joj je cavtatsku genezu sa širim datacijskim okvirom, 1885-1886, a dvojbениm navodom u kataloškom opisu djela ostavila naputni trag o potrebi detaljnijeg istraživanja: "Vjerojatno je bila izlagana u Salonu kao *Paysanne des environs de Raguse* 1886., ali je naknadno bijelo ruho bilo prerađeno u zimsko. Očito je da je netko osim umjetnika intervenirao na slici, jer ima nekih izrazito slabih partija."<sup>20</sup>

<sup>16</sup> Bilo bi, dakako, zanimljivo i korisno otkriti anonimnog autora grafičkog lista, ali taj podatak ipak nije od presudnog značenja. Zahtjevno istraživanje arhiva manufakture Rougeron-Vignerot & Cie, uz uvjet da znamo da je sačuvan i gdje se u Parizu nalazi, imalo bi puni smisao tek u slučaju kad bi ondje bili pohranjeni predlošci, grafički otisci ili izvorne ploče radionice koje bi nas mogle dovesti do *Konavoke* ili Bukovčeva crteža.

<sup>17</sup> Na Salonu 1886. Bukovac je sudjelovao s *Andromedom* izrazito velikih dimenzija i *Konavokom* naslovljenom *Paysanne des environs de Raguse* (V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 49, 52, 210, 437, 448, 472).

<sup>18</sup> [http://www.greyheronprints.com/index.php?cPath=57\\_64](http://www.greyheronprints.com/index.php?cPath=57_64) (pristup, 20.5.2010).

<sup>19</sup> Po svoj je prilici taj rad bio i honoriran.

<sup>20</sup> V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 348, kat. 280. Slika se danas nalazi u Zavičajnom muzeju Konavala u Čilipima (Inv. ZMK 552). Ovdje najtoplije zahvaljujem kolegici Marini Desin, voditeljici muzeja, na svekolikoj srdačnoj pomoći u pripremi rada.



Slika 2. Vlaho Bukovac, *Konavoka u zimskom ruhu - Cavtatska Konavoka*, ulje na platnu, Cavtat, 1885, Zavičajni muzej Konavala u Čilipima (foto: Krešimir Strnad)



Sudeći upravo po mjestu i datumu publiciranja grafičke verzije djela, i logičnom redoslijedu geneze radova, Cavtat - Pariz, ne bi trebalo biti prijevora oko njezine datacije u 1885, čak i poblize, u ranu jesen te godine, što je podudarno s Bukovčevim boravkom u Cavtatu,<sup>21</sup> a vidljivo je i po rascvjetanim crvenim geranijama, bijelim karanfilima i drugoj pozadinskoj flori, te kratkim sjenama od još uvijek *visokog* podnevnog sunca pod figurom i uokolo nje. U prilog ovom zaključku pritječe i navod Vere Kružić Uchytíl da je “naknadno bijelo ruho prerađeno u zimsko”, što indicira vremenske okolnosti u nastanku djela, tople i sunčane dane listopadskog babljeg ljeta - uvjetnu Konavokinu dugu ljetnu košulju *bjèlaču* koja je kasnijim zahvatom preinačena u zimsku *mòdrinu*. Pitanje ostalih “intervencija” razrješuje pronađena fotografija Bukovčeva praškog ateljea iz 1917. godine, predočujući nam autorsku obnovu slike poslije više od 30 godina od njezina nastanka (slika 3).<sup>22</sup> Točnost iznesene geneze potvrđuje nadasve i činjenica što u literaturi nema traga Bukovčevu boravku u Cavtatu 1886, dosljedno tome nijednog djela s cavtatskom signturom, zabilježena u katalogu radova od jeseni 1885, do dubrovačkih portreta zaručnice Jelice Pitarević i članova njezine obitelji 1891. godine.<sup>23</sup> To je intenzivno razdoblje Bukovčeve pariške faze kad gradi atelje na Montmartreu, surađuje s trgovcima umjetnina *Vicars Brothers* iz Londona i u više navrata boravi u Engleskoj, gdje ostavlja za sobom nizove izvrsnih portreta od kojih je neke izlagao i na pariškom Salonu.<sup>24</sup>

<sup>21</sup> Mogla je nastati samo za njegova kratkog odmora u Cavtatu, pred odlazak u Pariz, u jesen 1885. godine (V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 44-49, 202-211, 341-348; Vlaho Bukovac, *Moj život*. Zagreb: Matica hrvatska, 1992: 159).

<sup>22</sup> Nalazi se u inventaru Kuće Bukovac u Cavtatu (KB VI/5-7), a datirana je u 1917. godinu, prema nastanku portreta gđe Schulz (V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 419, kat. 988). Rastvorena *Cavtatska Konavoka*, vidljivo obojena do rubova, pričvršćena je na bijelu grundiranu podlogu većeg nategnutog platna. Na uvećanom digitalnom zapisu lako je identificirati njezinu signaturu na okomitoj površini prve stepenice dolje lijevo. Razlog za njezinu doradu mogao je biti namjerna izmjena boje Konavokina ruha, ali i potreba prekrivanja s vremenom nastalih oštećenja. Osim tog autorskog *ritokavanja*, umjetnini je u potonjim restauratorskim zahvatima krajem 1980-ih godina (bez sačuvane dokumentacije), uklonjen izvorni blind-ram, a platno ponovo rastvoreno i u cijelosti podstavljeno novim, koje popunjava znatna oštećenja na njezinoj površini i uglovima, što dodatno mrsi zaključke o povijesti intervencija na djelu s evidentnim oslikom do samih rubova platna.

<sup>23</sup> V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 69.

<sup>24</sup> V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 49-67, 210-214, 302-303, 348-358.



Slika 3. Fragment fotografije Bukovčeva ateljea u Pragu s *Cavtatskom Konavokom*, 1917, Kuća Bukovac u Cavtatu

### *Paysanne des environs de Raguse - Pariška Konavoka*

Geneza grafičkog lista i njegovih predložaka postaje još zanimljivija od trenutka kad detektiramo uvećanu inačicu *Cavtatske Konavoke* na fotografiji Bukovčeva pariškog ateljea datiranoj oko 1888. (slika 4),<sup>25</sup> gdje stoji pored njega, dovršena i odložena na štafelaju, uokvirena u bogat, višestruko profiliran pozlaćeni okvir s floralnim i prutičastim reljefnim ukrasom, upravo onakav kakav je pristajao uvjetima za izlaganje na Salonu.<sup>26</sup> Ončas uočavamo daleko širi rakers slike - Konavoku u prostranom suncem obasjanom vrtu, okruženu bujnim zelenilom i cvijećem - figuru u pleneru - za razliku od *Cavtatske Konavoke* stiješnjene u kadru prednjeg plana (slika 5). Ta dragocjena fotografija nepobitno dokazuje postojanje druge *Konavoke*, izložene na Salonu 1886, koju ću nadalje zvati *Pariškom Konavokom* s nakanom njezina upisa u katalog Bukovčevih djela, među izgubljene radove datirane 1885-1886, gdje je trebala biti evidentirana.<sup>27</sup>

<sup>25</sup> V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 57. Oštećen i djelomično manjkav izvornik korišten u ovom radu nalazi se u Kući Bukovac u Cavtatu (vel. 218 x 265, podlijepljeno kartonom 340 x 345 mm), inv. KB VI/5-6.

<sup>26</sup> "...izlaganje na Salonu iziskivalo je znatne materijalne izdatke: za nabavu pribora, platna velikih dimenzija i raskošnih pozlaćenih okvira, kako se to zahtijevalo u propozicijama" (V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 23).

<sup>27</sup> V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 348.



Slika 4. Fotografija Bukovčeva ateljea u Parizu, oko 1886, Kuća Bukovac u Cavtatu



Slika 5. Vlaho Bukovac, *Paysanne des environs de Raguse - Pariška Konavoka*, ulje na platnu, Pariz, 1885-1886, detalj slike 4

Premda je toliko puta isticano blagodarno djelovanje Bukovčeva boravka u Dalmaciji 1884-1885.<sup>28</sup> na odsudan zaokret u stilistici njegova opusa: prosvjetljivanje palete, oslobađanje duktusa i rastvaranje forme s bitno osviještenim poimanjem uloge svjetla u strukturiranju materije - značajke rukopisa kojima je, daka-ko na svoj osoben način, iskazao usvajanje plenerističkih smjernica impresionizma<sup>29</sup> - ta se važna prekretnica nije mogla jasnije vizualno povezati s konkretnim djelom sa samog početka pariške faze - upravo *Paysanne des environs de Raguse*, izloženoj na Salonu 1886, kojom je prvi put u javnosti, pred zahtjevnom pariškom publikom, deklarirao svoja novatorska slikarska načela. U tome je i razlog što *nepostojeća* slika dosad nije mogla biti potpunije vrednovana. Istina, odlučan stilski iskorak koji je izveo izlaganjem *Pariške Konavoke*, Bukovac je oprezno ublažio pridruživši joj grandioznu i poprilično stereotipnu *Andromedu*, kojoj je, nakon skica naslikanih opuštenom rukom, u konačnici opet ugladio oblike primjerivši je ukusu publike.<sup>30</sup> Međutim, utoliko je još razvidnije da je samo izvjesna svježina, učinak intenzivnog svjetla i kolorita izvrsne *Paysanne des environs de Raguse* mogla nadahnuti kritičara pariškog lista *Criboulet* na znakovitu opservaciju: "Danas ga ponovo nalazimo odraslog i sazrelog za vrijeme dvogodišnjeg boravka u njegovoj domovini, u onom slikovitom kraju oko Dubrovnika... i Splita, gdje je marljivo radio u prirodi."<sup>31</sup> Obje slike vidimo prikladno uokvirene na fotografiji snimljenoj uoči ili nakon zatvaranja Salona 1886,<sup>32</sup> naravno, prije njihova *nestanka*. Daje se ipak naslutiti da je *Pariška Konavoka* podijelila sudbinu s *Andromedom*, koja je posredovanjem *Vicars Brothersa* prodana u Engleskoj, vjerojatno već 1886. ili 1887, gdje im se, kao i mnogim drugim Bukovčevim djelima, zameo trag!<sup>33</sup>

<sup>28</sup> Obilazak dalmatinskih gradova od 1884. do jeseni 1885. (Zadar, Split, Korčula, Dubrovnik, Cavtat) (V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 39-49, kat. 213-264; V. Bukovac, *Moj život*: 155-159).

<sup>29</sup> G. Gamulin, »Vlaho Bukovac.«: 50-67; V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 48-52, 202-210, 341-348; Igor Zidić, »Vlaho Bukovac - painter a fin-de-siècle perspective.«, u: *Vlaho Bukovac: A Cosmopolitan Croatian*. Den Haag: Gemeentemuseum Den Haag, 2009: 32-33.

<sup>30</sup> V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 188-189, 347-348. Autorica uz opis *Andromede* prema fotografiji (kat. 284), navodi i podatak da je slika "preko Vicars Brothersa prodana u Engleskoj."

<sup>31</sup> V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 210.

<sup>32</sup> Fotografija je mogla nastati od početka 1886. do proljeća 1887. godine, te joj točnije pristaje datacija oko 1886, umjesto oko 1888, kako se dosad držalo.

<sup>33</sup> V. Bukovac, *Moj život*: 161-165; V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 52-54. Upravo 1886. započinje Bukovčeva kontinuirana petogodišnja suradnja s trgovcima umjetnina *Vicars Brothers*, s kojima je prakticirao slikanje prema zadanim motivima, ali i prodajne izložbe u Londonu i širom Engleske, osobito djela izlaganih na pariškom Salonu s uobičajenim odmakom od godinu dana. Do prvog odlaska u Englesku Bukovac je često *krpio* svoju egzistenciju prodajom nepoznatih, brzinski izvedenih radova signiranih pseudonimom Paul Andrez, što je razlog više za zaključak o brznoj prodaji slike.

No, s obzirom na navod Vere Kružić Uchytíl da je *Cavtatska Konavoka* “vjerojatno bila izlagana na Salonu 1886. kao *Payssane des environs de Raguse*”, prije nego *Parišku Konavoku* pridodamo katalogu Bukovčevih radova nužno je otkloniti nedoumicu o možebitnoj egzistenciji samo jednog djela, koja unosi zbrku i proturječja u slijed geneze radova, a povezana je s opcijom naknadne amputacije rubnih dijelova velike slike na kojima je iz nekog razloga moglo doći do defekta.<sup>34</sup>

Pretpostavka o cavtatskoj genezi *Pariške Konavoke* ne čini se mogućom iz više razloga. Krhka je pomisao da bi umjetnik Bukovčeva kova, za vrijeme kratkog odmora u zavičaju, pred izravan odlazak u Pariz slikao inačice istog motiva u vidno različitim formatima (studiju i sliku).<sup>35</sup> Nedvojbeno je već ranije, razmišljajući o djelu s kojim bi se najbolje mogao predstaviti žiriju i publici na idućem Salonu, osmislio zanimljivu i efektnu *Paysanne des environs de Raguse*, o čemu svjedoči i prigodna laudna epoda *A Biagio Bukovac* splitskog profesora G. Zarbarinija iz rujna 1885. s kratkim spomenom budućih “sjajnih slika” kojima umjetnik kani ovjekovječiti svoje Konavoke u srcu metropole:

(...) *dappoi che al còre della metropoli*  
*d' ogni piacere pur sottraendo Ti*  
*Ten vieni a le Tue Canalesi*  
*perpetuare in smaglianti tele. (...)*<sup>36</sup>

Bez sumnje, za taj mu je koncept bila dovoljna samo kvalitetna studija koju će ponijeti sa sobom. Prisjetimo li se opet okolnosti da je imao nepunih mjesec dana za realizaciju svog nauma,<sup>37</sup> redovitih dugotrajnih kiša koncem listopada, pak i žurbe da prije jesenske studeni stigne u Pariz, nimalo ne čudi nastanak *Cavtatske Konavoke*, studije malih dimenzija prema živom modelu, koja izvrsno memorira draži uhvaćenog trenutka - impresije sunčanog dana u obasjanom zelenilu njegova *dvora*,<sup>38</sup> lik žene i pojedinosti njezina ruha, ključne kompozicijske detalje arhitekture prema kojoj će kasnije, u miru pariškog ateljea,

<sup>34</sup> Vidi bilješku 22.

<sup>35</sup> “Ostao sam nešto malo u Cavtatu, kod roditelja, a odatle opet ravno u Pariz.” (V. Bukovac, *Moj život*: 159).

<sup>36</sup> Kuća Bukovac u Cavtatu, *Arhiv Vlaho Bukovca*, III/36, f. 2r. (tiskanica). Najljepša hvala kolegici Rachel Rossner na ovom prinosu.

<sup>37</sup> U jesen 1885. Bukovac je već u Parizu (V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 49).

<sup>38</sup> Konavoka je naslikana u donjem *dvoru*, na dnu *skala* pred ulaznim vratima Bukovčeve kuće u Cavtatu.

razviti svoju zamisao na slici velikog formata. Štoviše, malo je platno pogodnije za pakiranje i nošenje na daleki put u tvrdom kovčegu, ondašnjoj škrinji.

K tome, iz kataloških opisa Bukovčevih djela izloženih na Salonu saznajemo da su ona mahom nastala u Parizu, uz rijetke iznimke kao što je portret biskupa Strossmayera (Đakovo, 1892), koji je izniman i stoga što je to jedina slika koja je bila transportirana iz Hrvatske u Pariz (o biskupovu trošku),<sup>39</sup> te pokoji portret nešto skromnije veličine i, Parizu bliže, engleske provenijencije.<sup>40</sup>

Uvećani digitalni zapis *Paysanne des environs de Raguse* otkriva i dio signature u donjem lijevom uglu slike, ukošenim verzalnim slovima: *BUKOVAC...* Nastavak je nažalost zaklonjen njegovom glavom koja nam uskraćuje puni dokaz o genezi djela, međutim, pismo je različito od onoga kojim je signirana *Cavtatska Konavoka*, što opet potvrđuje pretpostavku o postojanju dvaju radova, a negira onu o samo jednoj slici kojoj su iz nekog razloga odrezani rubovi. U slučaju da je *Pariška Konavoka* bila umanjena, morala je biti i resignirana - uvjetno čak i s neistinitim mjestom nastanka (!) - što bi bio višestruki nonsens protivan svakoj umjetničkoj praksi. Drugim riječima, ako je u pitanju samo jedno djelo, koje apriori isključuje postojanje prethodne studije, moralo je nastati u Cavtatu i nositi sve signaturne fakte jednake onima na *Cavtatskoj Konavoci*, koji bi i nakon rezanja platna ostali sačuvani na istome mjestu, u okviru umanjene slike. Srećom, svu logiku ovog neumjetničkog i destruktivnog prosedea anulira vidljivi dio signature na *Pariškoj Konavoci*, ispisane njezinom formatu primjerenim krupnim slovima, koja su se na zidnoj površini Salona mogla pročitati i s veće udaljenosti - *BUKOVAC...*

### *Redoslijed geneze i morfologija inačica Konavoke*

Kako sve iznesene okolnosti i dokazi o genezi djela vode zaključku da je pretpostavka o prodaji *Pariške Konavoke* daleko vjerojatnija od one o amputaciji velikih dijelova njezina platna, teza o dvjema slikama čini se jedinim smislenim i opravdanim rješenjem. Ta postavka omogućuje uspostavljanje jasnog i logičnog slijeda geneze i morfologije radova bez nepotrebne kolizije s osnovnim postulatima slikarske prakse, tim više što je neophodno poštivanje ustaljenog kreativnog

<sup>39</sup> V. Kružić Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 304, 359-360.

<sup>40</sup> Pariška geneza većine tih djela posve je prirodna, jer rad na platnu većih dimenzija prista je samo prostranom ateljeu, dapače, slikanje *in loco* ostavlja više vremena za studiozniji pristup, preinake i dotjerivanja slike sve do zadnjeg trenutka, čime je izbjegnuta i opasnost od mogućih oštećenja pri pakiranju i transportu velikih djela, sa svim pratećim troškovima.

procesa i prepoznatljivog načina Bukovčeva rada, bez apsurdne laži i umjetničkog samonegiranja koje polučuje rezanje i resigniranje vlastita djela.

Na prvom je mjestu, dakako, *Cavtatska Konavoka - Konavoka u zimskom ruhu*, nastala u njegovu kućnom *dvoru* u listopadu 1885. - ciljana studija koja podrazumijeva već zreo Bukovčev koncept *Pariške Konavoke* koju će izložiti na idućem Salonu. Njegova sjajna zamisao brzo je i spretno spojila vremenski interval sunčane jesenje utihe s pronalaskom lijepe mlade žene, po svojoj prilici Cavtajke, koja mu je pozirala obučena u konavosku nošnju. Ta mala slika uljem na platnu sažima svu sadržajnost koju će kasnije u ateljeu razraditi na slici velikog formata. Prema postavljenoj tezi, nju je Bukovac zasigurno spakirao u putni kovčeg i odnio sa sobom u Pariz.

U slijedu geneze djela, drugo i treće mjesto tek uvjetno pripadaju crtežu *Konavoke*, grafičkom otisku i ilustraciji *Une Slave d'Autriche des environs de Raguse* objavljenoj u časopisu *L'art et la Mode*. Za izvedbu pariškog crteža bila mu je uistinu dovoljna samo *Cavtatska Konavoka*. Doduše, ne smije se zanemariti ni vrlo *tanka* mogućnost cavtatske geneze crteža kao inicijalnog impulzivnog krokija koji je prethodio izradi studije uljem.

U stilskom i morfološkom smislu, ilustracija i grafički otisak u svemu vjerno repliciraju crtež koji se unutar ovalnih kontura fokusira na nepuni prikaz stojeće figure, ugao ogradnog zida i naznake vrtnog zelenila u pozadini. Svi vidljivi detalji *Konavoke* i njezina ruha identični su onima na slici, osim *tòrbice* u njezinoj desnoj ruci, koja je zbog suženog rakursa crteža postala suvišna. Međutim, već i sami datum publiciranja *Konavoke* u *L'art et la Mode*, netom što je Bukovac stigao u Pariz i preselio se bliže Montmartreu,<sup>41</sup> ukazuje na njegovu duboku zaokupljenost *Pariškom Konavokom*, prioritetnim djelom koje će izložiti na idućem Salonu, štoviše, indicira i zaključak da je ideja o transferu istog motiva u grafiku proizašla upravo iz koncentriranog rada na velikoj slici, zbog čega je nužno uključiti i alternativnu mogućnost istovremene prisutnosti obaju slikarskih predložaka u grafičkoj verziji djela. Bukovčev je iznenadni *izlet* u grafički medij razumljiviji kao usputni korak u procesu intenzivnog bavljenja signifikantnom slikom - autorskom novinom koja odstupa od stilskog sloga njegovih dotadašnjih nastupa na Salonu. Tako baš grafička inačica djela postaje

---

<sup>41</sup> V. Kružić Uchytel, *Vlaho Bukovac: život i djelo*: 4. Zatečen iznenadnom smrću bliskog prijatelja, arh. Moniera, u čijoj je vili više godina stanovao i imao atelje, Bukovac je odmah po dolasku u Pariz odselio u suprotni gradski okrug, u Rue de Lavale kod Pigalla.

razlog za razmicanje vremenskog okvira geneze *Pariške Konavoke* već od studenog 1885. do početka 1886, a pridruženu joj *Andromedu* stavlja u drugi plan, s čvršćom datacijom u prvo tromjesečje 1886, odnosno do predaje u izbornu proceduru Salona.

Na površini platna *Pariške Konavoke* koja prerasta okvire cavtatske studije dolazi do bitnih oblikovnih dogradnji i potpune provedbe zamisli koja je tek u tragovima zbijena u predlošku. Usporedba slika jedinom pristupačnom metodom, istodobnim postavljanjem digitalnih zapisa na ekran, pokazuje Bukovčevu izvanrednu vještinu proporcioniranja i transponiranja - istovjetnost formalne tvorbe, osvjetljavanja i obrade površina u gotovo svim pojedinostima. Kadar *Cavtatske Konavoke* na velikoj slici na prvi pogled izgleda kao da je doslovno *prepisan* sa studije. Međutim, iako u detaljima samih figura nema primjetne razlike, već u prostoru njihove izravne blizine, Bukovčeva mašta i ruka ponegdje *bježe magnetizmu* predloška. Vidljiva je različitost u veličinama sjena, odnosno svijetlih namaza pod rukama likova, osobito između *čermice* (prsluka) i *tòrbice* u Konavokinju desnoj ruci. Raspored grana karanfila u vazi dolje desno skoro je posve drugačiji, što stvara i promjenu sjene na kamenom podu uz rub ženina ruha, a i grupiranje crvenih geranija koje se među lišćem ističu svjetlijim tonom nije dosljedno replicirano.<sup>42</sup> No, tek izlaskom iz okvira cavtatske studije prizor se širom otvara i dojmljivo mijenja. Bukovčeva imaginacija i temperamentni, gipki potezi kistom posve se osamostaljuju, dočaravajući osebujan topao ugođaj floralnog šarenila obasjanog jakim suncem. Ukošeno svjetlo odozgo zdesna proteže se dijagonalnom puninom platna sve do poda i vaze s cvijećem u prvom planu dolje lijevo, naglašavajući prostornu dubinu slike; dajući joj k tome i znatnu unutarnju dinamiku kroz izražene kontraste svjetla i sjene, izmjene kolorita - ali i kompozicijsku harmoniju u kontrapunktu sa suprotnim smjerom stepenica, te čvrstim ravnovjesjem u sjecištu centralne vertikale, horizontale i dijagonala slike na ugaonoj točki krune zida, na koju je položena ruka Konavoke s *tòrbicom* oslonjenom na izbačeno koljeno. Riječ je zacijelo o iznimno svijetloj, koloristički *živoj* i kompozicijski izbalansiranoj slici, čini se i o izgubljenom remek-djelu s prekretnice Bukovčeva opusa, indikativnom u smislu njegova odlučnijeg usvajanja impresioničkih načela. Njezina bi *pojava* popunila izrazitu prazninu u kronologiji radova s početka pariško-engleske faze, a pridonijela bi i boljem razumijevanju Bukovčeva autentičnog razvojnog puta i stilskih mijena kroz koje je u tom složenom procesu prolazio. Vjerojatno će vrijeme i nju *naplaviti*...

<sup>42</sup> Te datosti dodatno učvršćuju tezu o postojanju dviju slika.



**VLAHO BUKOVAC AND HIS *KONAVOKA* IN THE  
GRAPHIC VERSION OF ROUGERON-VIGNEROT & C.IE  
PARIS PRINTING HOUSE—GENESIS AND  
MORPHOLOGY**

STANE ĐIVANOVIĆ

*Summary*

Research in the archives of the Bukovac House in Cavtat has recently resulted in the finding an illustration of *Konavoka – Une Slave d’Autriche des environs de Raguse*, published in the Paris review *L’art et la Mode* of 12 December 1885, which points to the author’s unknown drawing and its printed graphic sheet. Further study has shown that “Rougeron Vignerot” stands for the printing manufacture of two main partners, ROUGERON – VIGNEROT & C.ie, operating from the middle to the turn of the century. This printing house specialised in reproductive and commercial prints, individual graphic maps, as well as the illustrations for the most representative periodical and literary publications intended to meet the taste of the elite Paris circles and broader European readership. Among anonymous collaborators of the printing workshop, one should seek the author of the graphic version of Bukovac’s *Konavoka*, the original drawing probably dating from November or early December of 1885, shortly after the artist’s arrival in Paris.

In-depth examination of this illustration has led to a painting, oil on canvas, signed Vlaho Bukovac / Cavtat, 18(85), in the catalogue registered as *Konavoka u zimskom ruhu (Konavoka in winter garments)*. There is ground to assume that this canvas, known as *Cavtatska Konavoka*, Bukovac may have painted during his short visit to Cavtat in October 1885, before his departure for Paris, and that it is actually a study, concept for a larger canvas *Paysanne des environs de Raguse - Pariška Konavoka*, exhibited at the Salon in 1886. The question

of posterior 'interventions' on the small painting (*Cavtatska Konavoka*) has been resolved by a photograph of the artist's studio in Prague from 1917, a testimony to the author's renewal of its spread out canvas. Another photograph of the artist's Paris studio showing *Pariška Konavoka* adequately framed for the Salon contributes to its dating 1885-1886.

The author of this article compares Bukovac's works rendering the motif of Konavoka, tracing their genesis and morphology. While the drawing and a print represent an incomplete standing figure leaning on the corner of the wall, with vague floral patterns in the background, *Pariška Konavoka* opens up 'en plein-air', with the figure somewhat retreated away from the foreground. This significant painting that marks the turning point of Bukovac's opus the author registers in the catalogue of his missing works from 1885-1886. Possibly, as early as 1886-1887, this painting together with *Andromeda* was sold in England by the *Vicars Brothers* art dealers. The whereabouts of these two paintings along with many other works of Vlaho Bukovac are unknown.